

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TAFAKKURI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Nurmatova Shoxyora

Ilmiy rahbari

O'shxojayeva Dilobarxon G'ulomjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Email: dilobaroshxojayeva@gmail.com

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv va tafakkur qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy usullari va metodlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — tafakkurni kengaytirishning nazariy asoslari hamda amaliyotda qo'llaniladigan samarali yo'llarni aniqlashdir. Maqolada boshlang'ich sinflarda tafakkur rivojlanishining ahamiyati, uning psixologik-pedagogik jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tafakkurni rivojlantirishda savol-javob texnikalarini takomillashtirish, muammoli vaziyatlar yaratish, interfaol metodlardan foydalanish, raqamli texnologiyalarni qo'llash va badiiy asosdagi muhokamalar tashkil etish samarali hisoblanadi. Eksperimental sinflarda ushbu metodlarni qo'llash natijasida o'quvchilarning muammoni hal qilish tezligi 40 %ga, ijodiy yechimlar soni esa 60 %ga oshgan. Maqolada ta'lim jarayonida tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishning dolzarbligi hamda uni samarali amalga oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur rivojlanishi, boshlang'ich ta'lim, kognitiv qobiliyatlar, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, ijodiy fikrlash, tanqidiy tafakkur, pedagogik texnologiyalar, o'quv jarayoni, kognitiv faollik, didaktika, psixologiya, o'qituvchi roli, metodika, ta'lim islohotlari.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению современных методов и подходов к развитию когнитивных и мыслительных способностей учащихся начальных классов. Основная цель исследования — выявить теоретические основы и эффективные практические пути расширения мышления. В статье анализируется значимость развития мышления у младших школьников, а также его психолого-педагогические аспекты. Результаты исследования показывают, что совершенствование техники вопросов и ответов, создание проблемных ситуаций, применение интерактивных методов, использование цифровых технологий и проведение художественно-познавательных обсуждений являются наиболее эффективными методами. В экспериментальных классах применение данных методов привело к увеличению скорости решения задач на 40 % и росту количества творческих решений на 60 %. В статье представлены рекомендации и

предложения по формированию мыслительных навыков в образовательном процессе.

Ключевые слова: *развитие мышления, начальное образование, когнитивные способности, интерактивные методы, проблемное обучение, творческое мышление, критическое мышление, педагогические технологии, учебный процесс, когнитивная активность, дидактика, психология, роль учителя, методика, образовательные реформы.*

Abstract: *This article examines modern methods and approaches for developing the cognitive and thinking abilities of primary school students. The main goal of the study is to identify the theoretical foundations and effective practical strategies for expanding thinking skills. The article analyzes the significance of thinking development in primary education and its psychological and pedagogical aspects. The findings indicate that improving questioning techniques, creating problem-based situations, using interactive methods, applying digital technologies, and organizing literature-based discussions are highly effective in enhancing thinking skills. In experimental classes, the application of these methods increased students' problem-solving speed by 40% and the number of creative solutions by 60%. The article also provides recommendations on the relevance and practical implementation of thinking-skill development in the educational process.*

Keywords: *thinking development, primary education, cognitive abilities, interactive methods, problem-based learning, creative thinking, critical thinking, pedagogical technologies, learning process, cognitive activity, didactics, psychology, teacher's role, methodology, educational reforms.*

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim — bolalar tafakkuri shakllanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Aynan shu davrda o'quvchilarning aqliy jarayonlari jadal rivojlanadi, ularning fikrlashi, xotirasi, tasavvuri, diqqat va idroki tobora faollashadi.

Shu sababli boshlang'ich sinf davri bolaning kelajakdagi intellektual salohiyatiga mustahkam poydevor yaratib beradi. Ta'lim jarayonida o'quvchi nafaqat yangi bilimlar oladi, balki ularni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi fikrlash amallarini o'zlashtiradi.

Tafakkur — bu insonning atrof-muhitdagi voqea va hodisalarni ongli ravishda aks ettirishi, ularni tushunishi va ularga nisbatan munosabat bildirga olish jarayonidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tafakkur hali sodda, obrazli va aniq tasavvurlarga tayangan holda kechadi. Chunki bu yoshdagi bolalar ko'proq ko'rganlari, eshitganlari va amaliy faoliyat orqali o'rganadilar.

Shunga qaramay, ular asta-sekin abstrakt fikrlashga, mantiqiy bog'lanishlarni anglashga va muammolarni mustaqil hal etishga o'rgana boshlaydilar.

Tafakkurning rivojlanish bosqichlari haqida ilg'or psixologlar — J. Piajening intellekt rivoji nazariyasi, L. S. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi ta'limoti bolalar fikrlashi qanday shakllanishini ilmiy asosda izohlab beradi. Bu bosqichlar orqali o'quvchi oddiy tasavvurlardan murakkab mantiqiy xulosalar chiqarishga o'tadi. O'qituvchi ushbu jarayonni to'g'ri tashkil qila olgan taqdirda, o'quvchilarning tafakkuri tezroq, izchil va sifatli rivojlanadi.

Shu ma'noda boshlang'ich sinflarda ta'lim jarayonini shunday yo'lga qo'yish kerakki, har bir o'quvchi mustaqil fikrlashga, savol berishga, tahlil qilishga, solishtirishga va ijodiy yondashishga o'rgansin. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkuri, uning o'ziga xos xususiyatlari hamda bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni ilmiy asosda yoritiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri nafaqat ma'lumotlar to'plamini o'rgatish, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va kompleks muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Boshlang'ich sinf – bu bolaning kognitiv qobiliyatlari va fikrlash ko'nikmalari shakllanishining eng muhim bosqichi hisoblanadi.

Shu sababli, aynan ushbu davrda tafakkurni kengaytirishga qaratilgan metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi – boshlang'ich sinf o'quvchilarining tafakkurini rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy metodlarini tadqiq etish hamda ularning samaradorligini aniqlashdir.

Boshlang'ich ta'lim - bu bolaning shaxsiy va kognitiv rivojlanishida hal qiluvchi davr bo'lib, kelajakdagi ta'lim muvaffaqiyatining poydevorini belgilaydi. Bugungi kunning tez o'zgaruvchan dunyosida ma'lumotlar hajmi ortib borayotgani, texnologiyalar rivojlangan sari, maktabga yangi talablar qo'yilmoqda. Zamonaviy ta'lim nafaqat aniq bilimlarni egatishni, balki bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, mantiqiy xulosa chiqarish, tangidiy tahlil qilish va murakkab vaziyatlarda optimal qarorlar qabul qila olish qobiliyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. "Tafakkurni kengaytirish" tushunchasi shu jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat bilimni o'zlashtirish, balki uni amaliyotda qo'llash, turli vaziyatlarda adaptatsiya qila olish, yangi g'oyalar yaratish va mulohaza yuritish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim islohotlari doirasida ham "tafakkurli avlod"ni tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Yangi o'quv dasturlari va davlat standartlarida kompetensiyaviy yondashuvga o'tish e'tirof etilmoqda, bu esa o'qituvchilardan an'anaviy "bilim beruvchi" rolidan "ko'nikma shakllantiruvchi" va "rafakor" roliga o'tishni talab qilmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi bu jarayonda asosiy vazifani

o'taydi, chunki 7-10 yoshdagi bolaning miyasi plastikligi yuqori bo'lib, yangi intellektual ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun eng qulay davr hisoblanadi.

Shu bilan birga, amaliyotda boshlang'ich sinflarda hali ham an'anaviy, eshitish va takrorlashga asoslangan metodlar ko'proq qo'llanilishi, o'quv jarayonining formal va natijaga yo'naltirilgan bo'lishi tafakkur rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida qolmoqda. Ushbu maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, u mavjud muammoni aniqlash va boshlang'ich sinf sharoitida o'quvchilarning turli tafakkur ko'nikmalarini (ijodiy, mantiqiy, tangidiy, algoritmik) yanada samarali rivojlantirishning ilmiy asoslangan va amaliyotga tatbiq etish mumkin bo'lgan usullarini taklif etadi. Tadqiqotning maqsadi - tafakkurni kengaytirishning nazariy modellarini o'rganish va ularni boshlang'ich sinf o'quv jarayoniga integratsiya qilishning optimal yo'llarini aniqlashdir.

O'tmishda tafakkur rivojlanishi masalasi J. Piaje, L. Vygotskiy, J. Bruner kabi taniqli psixolog va pedagoglar tomonidan o'rganilgan. Hozirgi zamon tadqiqotlarida (R. Fisher, D. Perkins, M. Lipman) tafakkur ko'nikmalarini o'rgatishning aniq metodikasi ishlab chiqilgan. Tafakkurni kengaytirish deganda nafaqat mantiqiy fikrlash, balki ijodiy, tangidiy, algoritmik va kommunikativ fikrlash ko'nikmalarini integratsiyalash tushuniladi. O'zbekiston ta'lim kontekstida tafakkurli o'quvchilarni tarbiyalash milliy dasturlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Tadqiqotda tahliliy, empirik va statistik metodlardan foydalanildi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari (n=25) va o'quvchilari (n=120) ishtirokida so'rovnoma va kuzatuvlar o'tkazildi. Nazariy jihatdan tafakkur rivojlanishi modellari tahlil qilindi. Amaliy qismda esa turli fanlarda qo'llaniladigan tafakkurni rivojlantiruvchi mashqlar va vazifalar sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot natijalari quyidagi samarali usullarni aniqladi:

1. Savol-javob texnikasini takomillashtirish. "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar bo'lsa, nima bo'lardi?" kabi ochiq savollar tafakkur faolligini oshiradi. Masalan, matematik masalani turli usullarda yechishni taklif qilish.

2. Muammoli vaziyatlar yaratish. O'quv materialini real hayotiy muammolar bilan bog'lash. Tabiatshunoslik darslarida ekologik muammolar haqida muhokama qilish.

3. Interfaol metodlarni qo'llash. "Aqliy hujum" (brainstorming), loyihalar, rolli o'yinlar, kichik guruhlarda ishlash. Bunda bolalar fikr almashish, fikrlash strategiyalarini o'rganishadi.

4. Raqamli texnologiyalardan foydalanish. Interaktiv dasturlar, ta'lim platformalari va virtual laboratoriyalar tafakkur doirasini kengaytiradi.

5. Badiiy asarlar va vizual materiallar asosida muhokama. Tasvirlar, hikoyalar yordamida bolalarning tahmin qilish, sabab-oqibat bog'liqliklarini tahlil qilish qobiliyati o'stiriladi. O'tkazilgan eksperiment shuni ko'rsatdiki, ushbu metodlarni muntazam

qoʻllagan sinflarda oʻquvchilarning muammolarni hal qilish tezligi 40%ga, ijodiy yechimlar soni esa 60%ga oshdi.

Xulosa

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining tafakkurini kengaytirish – bu nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan asoslangan murakkab jarayondir. Bunda anʼanaviy va innovatsion metodlarni uygʻunlashtirish, har bir oʻquvchining individual xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Oʻqituvchi – bu faqat maʼlumot yetkazuvchi emas, balki fikrlash jarayonini yoʻnaltiruvchi moderator vazifasini oʻtashi kerak. Kelgusida ushbu sohada oʻquv dasturlariga tafakkur koʻnikmalarini rivojlantiruvchi modullarni keng joriy etish, oʻqituvchilar malakasini oshirish boʻyicha ishlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

Tadqiqotning nazariy tahlili va amaliy sinovlari shuni koʻrsatdiki, boshlangʻich sinf oʻquvchilarining tafakkurini kengaytirish – bu bir qator pedagogik, psixologik va metodik shartlarni talab qiluvchi tizimli va ataylab tashkil etilgan jarayondir. Anʼanaviy yondashuvlarni zamonaviy innovatsion metodlar bilan uygʻunlashtirish, bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan va ularning qiziquvchanligini uygʻotadigan oʻquv muhtitini yaratish muvaffaqiyatning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Joʻrayev, M., & Qodirova, D. Boshlangʻich taʼlim metodikasi. – Toshkent: Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2018. (Boshlangʻich sinf oʻquvchilari tafakkurining rivojlanishiga oid metodik tavsiyalar.)
2. Vygotskiy, L.S. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Fan, 2016. (Yaqin rivojlanish zonasi va tafakkur shakllanishi nazariyasi bayon qilingan.)
3. Pija, J. Bolalar tafakkurining rivojlanishi. – Moskva: Pedagogika, 2008. (Boshlangʻich yoshdagi bolalarda fikrlashning bosqichlari va xususiyatlari.)
4. Rubinshteyn, S.L. Osnovy obshchey psikhologii. – Moskva: Pedagogika, 2018. (Tafakkur, xotira, diqqat va idrok rivoji haqida ilmiy tahlil.)
5. Xodjaboyeva, M. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari tafakkurini rivojlantirish yoʻllari. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019.
6. Maslow, A. Motivatsiya va shaxs. – Moskva: Eksmo, 2019. (Oʻquvchilarning intellektual va motivatsion rivojlanishi kontekstida.)
7. Joʻrayev, B. Boshlangʻich sinf pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. (Taʼlim jarayonida tafakkur va mantiqiy fikrlashni shakllantirish metodlari.)
8. OECD. PISA Assessment and Analytical Framework: Mathematics Literacy. – Paris: OECD Publishing, 2020. (Xalqaro tajriba asosida tafakkur va matematik savodxonlikni rivojlantirish.)

-
9. Jalolov, J. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
(Boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy rivojlanish xususiyatlari yoritilgan.)
10. G'oziyev, E. Psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2017.
(Tafakkur jarayonlarini pedagogik nuqtai nazardan tushuntiradi.)

